

MOHÁCSI JÁNOS

Morális érzékenység Jókai Anna esszéiben

Az esszé műfaja a legrégebb időktől kezdve ismeretes. Bacon Seneca leveleit e kategóriába sorolta. Népszerűséget igazán Montaigne 1580-ban megjelent *Essais* című könyve nyomán szerzett. Az esszé szó a francia „kísérlet” szóból ered. Átmenetet képez a filozófiai, illetve a szaktudományi értekezés és a szépirodalom között. Jellemvonásainak pontosabb meghatározása napjainkig vitatott.¹ A magyar esszéirodalom kezdetét Sylvester Jánostól számítjuk, de írt esszét például a magyar szépirodalom nagyjai közül Babits Mihály, Halász Gábor, Szerb Antal, Hamvas Béla, Kosztolányi Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Szentkuthy Miklós és Határ Győző is. Valószínűleg nyugodt szívvel állítható, hogy annyiféle esszé létezik, ahány esszéíró. Samuel Johnson (1709–1784), aki maga is kiváló esszéíró volt, az alábbi meghatározást adta: „Az agy gondolatainak szabad folyása; egyetlen, nyers mű, s nem szabályszerű, rendezett alkotás.”²

Az író, költő Jókai Anna az életműkiadás kötetei közt esszéit is sajtó alá rendezte. Esszéinek javát a Széphalom Könyvműhely kiadásában, 2014-ben megjelent *A mérleg nyelve* két kötete tartalmazza. A kötetekben megjelenő írások jelentős többsége a rendszerváltás után keletkezett.

Első kérdésként tehető fel: milyen esetben fordul Jókai Anna e nehezen definiálható műfajhoz? A válasz nem meglepő: akkor, ha impresszióit, gondolatait akarja közölni, vagy épp a társadalmi anomáliákra akarja felhívni a figyelmet; ha köszönt, vagy épp búcsúzik.

Az első kötet a *Vannak – lesznek* és a *Voltak – vannak* főcímek alá rendezi az írásokat. Az összefoglaló fejezetcímek beszédesek. A *Vannak – lesznek* cím érzékelteti, hogy ebben a fejezetben azokról szól, akik veled együtt, egy adott korban élnek, de többre érdemes művészek, és ha az idő el is viszi őket, örökre letehető névjegyüket a magyar művészet asztalára.

Nem felejtjük, nem feledhetjük őket. A *Voltak – vannak* cím pedig azokra utal, akik már elmentek, de tevékenységük Jókai Annára és a magyar szellemiségre különösen nagy hatással voltak, alkotásuk olyan minőséget képvisel, amely örökérvényű és ezáltal mindig jelenvaló marad.

A *Vannak – lesznek* cím alatt található írásokban megjelenő személyek és alkotások nem véletlenszerűen kerültek a kötetbe. Valami összeköti őket. A kötőanyag pedig nem más, mint a világhoz, az emberhez, a művészethez való hasonló vagy azonos hozzáállás. Összeköti őket az azonos értékszemlélet, amely meghatározza a művészi alkotás mélységét, azt az attitűdöt, ahogyan az alkotó az embert szemléli. Az itt megjelenő írások textilművész, keramikus, fotóművész személyét, művészetét vagy épp kiállítását méltatják, de találunk a bemutatottak között festőt, költőt, sőt orvost is, olvashatunk neves kortársakhoz írt születésnapi köszöntőt.

A *Voltak – vannak* fejezetcím alatt szereplők képviselik a mércét, ők a már eltávozottak. Példaképek, akiknek személye, erkölcsi magatartása, munkássága programszerűen határozza meg, határozhatja meg, kellene, hogy meghatározza a magyar kultúrát és szellemiséget. Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Németh László döntően befolyásolta Jókai Anna világlátását, művészi útját. Ők kiemelt helyet kapnak azáltal is, hogy a kötetben több tanulmány ihletői is lettek, vagy épp idézettségük gyakorisága emeli ki őket. Közülük is kiemelkedik Hamvas Béla, akinek gondolatait különösen gyakran hívja segítségül a művészettel, az emberrel, az elfelejtett múlttal, a spiritualitással kapcsolatban. Nemcsak az aktuális fejezetrészben, de mindkét kötetben. Hamvas Bélát – saját bevallása szerint – Kierkegaard egy tanulmánya, *Az idő bírálata* indította el a kereső útján. „Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkodás, nincs vallás, ami van, romlott és hazug zűrzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot... Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbé mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt...”

1 *Világirodalmi Lexikon II.*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1972, 1234.

2 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Essz%C3%A9> (letöltve: 2015. 05. 10.)

– írja *Patmosz* című kötetében. Jókai Anna megfogalmazása szerint Hamvas „kereszténységben élt, ha a kereszténységet mint beavatást fogjuk fel egyetlen lépésnek. »A kereszténység hagyomány ... a kereszténység belépés a nappalba.« Ezt a lépést Hamvas már életében megtette – ezért hihetjük tudván-tudva, halála sem a sötétségé, nem az eszméletlenségé... hanem a világosságé, az éberségé.”³ Majd folytatja Hamvas szavait: „Az az ember, akinek nincs spirituális bázisa, arról ismerhető fel, hogy minden esetben csak azt látja, ami rövid távon tetszetős.”⁴ Ezzel meg is adja azt az alapgondolatot, amely világlátását alapvetően meghatározta. E fontos gondolatok segítették élet- és alkotói útján. Még a krízishelyzetekben is: „sokat és sokszor szóltunk válságainkról, a világ tragikus és komikus állapotáról, s próbáltuk továbbgondolni, a gyakorlatba tenni Hamvas felismeréseit.”⁵

Jókai Anna azonban nemcsak a nagy triász és Németh László gondolatait járja körül, de a magyar írásművészek panteonjának nagyjait is méltatja, a magyar költészet alapjait megteremtő, az ellentmondásos Én-nel birkózó Balassi Bálintot; a szépben felcsillantó jót megmutató Berzsenyi Dánielt; a pesszimista, háborgó lelkű Petőfi Sándort; a lélekútján eget-poklot megjáró Vörösmarty Mihályt; a végletesen önmarcangoló Széchenyi Istvánt; a kemény kritikai realista Móricz Zsigmondot; a művészetét álmotudatból tápláló Kosztolányi Dezsőt; a maga köré zaklatott magánszférát teremtő Ady Endrét; a hontalan maradt, törekeny, védelmet áhító, de védhetetlen lelkű József Attilát; az európai formátumú, megfontolt Illyés Gyulát; a rezzenéstelen tartású, a rettenetből feltörő bölcsességű Márai Sándort; a világnagy költőt, Weöres Sándort; a magyar líra fejedelemasszonyát, Nemes Nagy Ágneszt. Beszédes névsor. Ez is minősíti Jókai Anna értékszempontját: a spirituális alapokon álló ember nemzetért való aggódása szűrődik át szövegeiben. De emléket állít még Tóth Eszternek, Tóth Árpád költő lányának; a költő-esszéírónak, Fodor Andrásnak; a régész-történész-képzőművészek, László Gyulának; az író Ignác Rózsának; az első magyarországi óvodák alapítójának, a magyarul nem beszélő Brunswick Teréznek; valamint az egykori művelődéspolitikus Klebelsberg Kunónak, aki vallás- és közoktatásügyi miniszterként alkotott maradandót. Még

sokan következhetnének itt a sorban. Mindőjük nyomot hagyott az emberi lelken, mindőjük tett azért, hogy a magyar kultúra megőrizze színvonalát, érdeemes legyen továbbvinni egy olyan korban, amikor épp az ellenkezőjén dolgozott az uralkodó elit. Jókai Anna írásai nem pusztán a személy művészete nagyságának hangsúlyozásában merülnek ki, de a kiválasztott személyek munkásságát elemezve mindig utal a jelenre, korunk aktuális gondjaira, ahol az elemzett személy munkássága, gondolatai példaképpül szolgálhatnak. Írásainak hangvételét mély tisztelet hatja át.

A második kötet a *Vasárnapi levelek* és *Megszólalások* fejezetcímek alatt közölt tanulmányokat tartalmazza. A *Vasárnapi levelek* című fejezet rövid írásai középpontjában már nem személyek, hanem társadalmi jelenségek kerültek. E jelenségek körbejárásával, elemzésével azt célozza, hogy felhívja a figyelmet a nemkívánatos jelenségekre. Le sem tagadhatja múltját, tanár vénája intenzíven működik. Szókimondó, de nem támad, hanem csöndes és józan szeretettel operál, ami nem ordít, nem liheg, még akkor sem, ha a gyűlölködők lemosolyogják.⁶ A jelenségek elemzése során jól látja a problémák megoldásának nehézségeit is.

Bemutatja az Ady által formába öntött, és a hétköznapokból oly jól ismert perc-emberképek jelenségét, az ezzel a fogalommal leírható emberi magatartást. Olyan plasztikus a leírás, hogy az olvasó azonnal absztrahálhat. Láthatjuk, hogy miképp válik az értéket és mértéket vesztett ember tekintélytiszteléséből bálványimádás. Az absztrakt fogalomjátékokat empirikus példákkal támasztja alá. Bírálja hétköznapjaink felületességét, a talmit, a talmi csillogásának ellenállni nem tudó attitűdöt. Egy 1995-ben írt szövegében nem fél konkrét példákkal magyarázni a közhangulat romlásának okát, a becsapott többség és a gazember kisebbség között feszülő ellentétet. Felfigyel a Budapest utcáin kéregető koldulás jelenségére, és jogos kérdéseket tesz fel. A segítség formáinak problematikusságával ugyanúgy tisztában van. Nincsenek illúziói a megoldást illetően: „már azt hihettük, a *Koldus és királyfi*, a *Twist Olivér* (...) meséje egy letűnt idő nyoma az irodalomban... már nem eshet meg velünk soha. S most: ha fényes nappal végigmész a körúton, láthatod, ahogy a valóság a nyo-

3 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve I*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 166.

4 *Uo.*, 167.

5 *Uo.*, 166.

6 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve II*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 11.

morultak és szerencsefiak kegyetlen történetét újraírja.⁷ A szilveszteri ünnepek ürygén döbönt rá bennünket: „meglepetésünkre, a kilencvenes évek Budapestjére a rendszerváltozás sem hozott harsogó vigasságot (...) bizony napjainkban sem árasztják el az utcákat ujjongó magyarok”, és imígyen summáz: „A gondolkodás szabadsága, a beszéd szabadsága nagy vívmány; de a létbizonytalanság keserves szerzemény.”⁸ Súlyos, máig érvényes szavak ezek! Felfigyel az olyan erkölcsi tette, mint az adományozás, amely elszegényedett korszakunkban igen aktuális jelenséggé vált, hisz „egyre több a rászoruló”. Látja az adója egy százalékát felajánló polgár „Én megtettem, ami rajtam múlik” lelkiismeret-nyugtató hozzáállását, majd ezek alapján fejt ki az adományozás erkölcsét.

1998-at írunk, a rendszerváltás utáni első szocialista kormány időszakára. Leírása szinte kordokumentumnak is megfelel. Láttatja az utca tipikus képét: a szórólapot osztogató reklámembereket, a peep show-nightclub reklámokat, a kiárúsítást reklámozókat, majd azt írja: „Be vagyunk bizony szorítva sokan két tábla közé: előlről a reménytelenség, hátulról a családottság fogott satuba.”⁹

A természet periodicitását, az évszakokat emberi relációjával egyetemben állítja elénk, majd a világ-egész dimenziójával, a kozmoszsal hozza kapcsolatba. A Földet sújtó időjárási anomáliákról írja: „víz-árasztó roppant hatalmak! Mintha büntető szellemi erők szabadulnának fel, mintha figyelmeztetnék a mértéktelenül gögös emberiséget: vannak erők, amelyek előtt a legfejlettebb technikájú civilizáció is megadásra kényszerül.”¹⁰ A héraiklitoszi őselem, a tűz iránti tisztelet sejlik fel írásában: „Hiányzik a tűz, a régi szép tüzek”, vagy megszemélyesíti, amikor azt írja: „Ne alázzuk meg a tüzet.” Nem a múlt fűtés-technikáját vágyja vissza, hanem „a jótékony tűz hangulatát”,¹¹ egy természeti jelenség deszakralizálására figyelmeztet.

A természetet, az ország egészét érintő dolgok mellett a hétköznapi cselekvések morális anomáliái is ugyanúgy érdeklik. Szóvá teszi a szépségeszmény furcsa megváltozását, amely korszakot jellemezhet. Puris-

taként ostorozza a felszínes szóhasználatot. Különösen az egyébként súlyos tartalmat hordozó szavak felszínes körülmények közt való használatát utasítja el, és a *kálváriát jár valamiért, meghal valamiért, valami isteni* példákat említi. Nem helyesli, hisz így lefokozódnak a magas fogalmak. A nyelvnek ilyenén változása is hozzájárul a világ deszakralizációjához.

A mai korszak olyan válságjelenségére figyelmeztet, ahol bizonyos gesztusok, mint a kérés, a tisztelet gyakorlása ellehetetlenül. Képtelenek vagyunk kérni – mondja Jókai Anna, mert le kellene győzni az elválasztó idegenséget, és mert ellene lelki szervezetünkben ellenállás működik.¹² Kitér a bűnös kérés gesztusára is, amikor az Istenhez szóló fohászbba csempészszerű bele ártó szándékainkat. A tisztelet „más iránt érzett elismerésünknek, megbecsülésünknek magunktartásában és cselekedeteinkben nyilvánított érzése. Az öregekben az életbölcösséget, a jellemet, a végzett munkásságot tiszteljük, a nőkben a nőiességet, a tisztaságot. Minthogy ily kölcsönös megbecsülés és társadalmi szellem éltetője, joggal nagyra tartjuk külső formáit is, és a nevelésben kiváló gondot fordítunk az érzés ápolására”¹³ – írja a Pallasz Nagylexikon. Jókai Anna a tisztelet régi tartalmát egyrészt szembeállítja a korszakra jellemző nyegleséggel, foghegyről beszéléssel, a másik semmibe vételével, másrészt, magasabb szintre emelve a Teremtő gesztusával konfrontálja a mai korban tapasztaltakat: „A tanítványok lábát mosta meg a Mester – és nem a tanítványok a Mesterét. Ez a minta.”¹⁴ Jókai Anna a *Vasárnapi levelekben* gyakran értelmez hasonló módon. Konkrét példát hoz a jelenségre, a jelenség modern kori romlására, majd konfrontáltatja a számára morális standardnak számító keresztény elvekkel. A világnak romlását mutatja be a kitarítás, az udvariasság, a türelem, a várakozásra való képesség, a szeretet, a csend jelenségeinek újkori amortizációja által.

A *Megszólalások* című fejezet nagyobb lélegzetű írásait is tartalmazza. Jókai Anna sok mindenről ír, sokféle megközelítésben, témakörei és a megközelítései- nek aspektusa mégis jól körülhatárolhatóak.

Hosszan ír az írói munka rejtelméről, családjáról, az elmúlt világ és a jelen társadalmának anomáliáit szembesíti, de az emberi magatartás mindenhol a kö-

7 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve II*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 27.

8 *Uo.*, 29.

9 *Uo.*, 37.

10 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 42.

11 *Uo.*, 52–53.

12 *Uo.*, 48.

13 <http://www.kislexikon.hu/tisztelet.html> (letöltve: 2015. 05. 11.)

14 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 55.

zép pontban található. A témák megközelítését – mint az előző szövegekben is oly sokszor – a közért való aggódás hatja át, az irracionális társadalmi történések megvilágításának szándéka, valamint a szélesebb értelemben vett hagyománnyal való szembesítés jellemzi. Gondolatait itt is az általa megélt keresztény erkölcsi alapállásból fogalmazza meg.

Részletesen ismerhetjük meg gyermekkorának tájait, Józsefvároshoz és Tárnokligethez fűződő viszonyát, a tapasztalt nyelvi különlegességeket, élményeit és a tájnak az idő múlásával bekövetkező átalakulását. A táj számára azonban csak ürügy, hogy beszélhessen a hozzá fűződő emlékekről, valamint a benne élt és élő emberekről: Vas megyéből a fővárosba elszármazott édesanyjáról, aki nem tudta megszokni a várost, és „vonzotta a föld, saját fiatalságának természetes környezete”,¹⁵ mulató, költekező édesapjáról, aki mégiscsak összespórolta a tárnoki fakerítéses házacskaát. A miliót a család környezetében felbukkanó Simon néni és tüdőbeteg lánya, Kissné és gyomorhajos férje, az asztalos; a szemüveges, fonotthajú szakácsné, akivel a mákos tészta ügyében került konfliktusba, teszik teljessé. Hasonlóan tájaihoz, a könyvtárhoz való intim viszonyát is a benne dolgozó emberekhez fűződő kapcsolata alakítja, és általuk válik lényegessé. Ők azok, akik „a megszenvedett betűt eljuttatják lélektől lélekig”¹⁶ – mondja. Jókai Anna csak annyiban kötődik az anyaghoz, amennyire szükséges, számára az ember, az emberi lélek áll a középpontban.

Hosszabb tanulmányokban foglalkozik íróműhelyének titkaival. Nem fél leírni az írói tevékenységről, a befogadóról, a művészetről kialakult véleményét. Nem fél a jó és a rossz kategóriáit alkalmazni. Olyan lényeges kérdéseket boncolgat, mint az alkotás, az alkotó személye, az alkotói folyamat.

Vágyakozva tekint vissza a korszakra, amikor az alkotás még szakrális tevékenység volt, mivel a művész mostanra *otthonatlan ingázóvá* vált. Ahhoz, hogy ez a helyzet helyreálljon, át kell változtatni a művész otthonatlanságát kettős állampolgársággá, azaz hogy ami fent van, akadály nélkül lejusson, ami lent van, tisztítva felemelkedhessék. Pilinszkynek a művészet definíciójaként megadott inkarnáció-fogalmát pontosítja, és *reinkarnációra* módosítja, hiszen a művészet – mondja – nemcsak beleszületés, megtestesülés a mű-

ben, hanem újjászületés is, ugyanis „az írásból kiszállva az egykori beszálló lélek már nem teljesen ugyanaz.”¹⁷

A „Mitől is válik művészivé egy szöveg?” kérdésre egyértelmű választ kapunk. Írás az, amikor az isteni elem találkozik az emberivel. Az írás befogadás és teremtés egyszerre. Ha csak az Én értelmez, akkor az istenit leárnyékolja, ez pedig még nem írás. Ha csak az isteni dominál, akkor az Én feleslegessé válik: az pedig már nem írás. Az írói Én közlésének hitelességéről vallottak József Attila megfogalmazásával rokoníthatóak. Jókai Anna szerint csak a marandó Én-ben megszenvedett közlésnek van hitelessége, és az igazi művet a konfesszionális tudat hozza létre, a gyónás, a vallomás, a mérleg, a vizsgálat. Elméleti kérdéseket taglalva gyakran kölcsönzi Hamvas pontos megfogalmazásait, hogy megvilágítsa, pontosítsa saját véleményét. A művészet definíciót még Hamvas mondataival egészíti ki. Művészet az, amikor az ember magát önmaga fölé emeli a műben. „A művészi alkotás a halálkészsütség magasabb foka.”¹⁸

Az alkotástechnikai kérdések boncolgatása mellett kiáll az írói szabadság mellett, amit az író az esztétikumiban talál meg. E szabadságot a tökéletes mű valósítja meg.

Nem mondható optimistának a könyv, a próza jövőjét illetően. Ennek okát a befogadói magatartásban véli megtalálni. Meglátása szerint a világ nagy része csak jobban akar élni, de nem akar jobba válni, és az ember már nem azért olvas, hogy okuljon, hanem hogy saját szellemi tunyaságát igazolva lássa. Sajnálkozva látja, hogy egyre kevesebben várnak valamit az irodalomtól.¹⁹

Regényíróként reflektál a regény műfajára: „A regény mindig is válságtermék volt; írójának más-más fokú válságérzetéből keletkezett. Mindenesetre nem abból, hogy a világ szép és jó és a legtökéletesebben elrendezett.”²⁰ Nézetei Bahtyin regényelméletével csengetnek egybe, bár Bahtyin indoklása másként hangzik. A regényt nem az író válságérzetéből vezeti le. Bahtyin a regényt egyetlen keletkező és még nem kész műfajnak tartja, olyanak, amely szervesen alkalmazkodik a befogadás új formáihoz. Jókai Annának az a gondolatmenete is rokon Bahtyinéval, ahol azt

17 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 141.

18 *Uo.*, 143.

19 *Uo.*, 153.

20 *Uo.*, 210.

15 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 93.

16 *Uo.*, 110.

írja: „Az író csak abban biztos, hogy minden bizonytalan; a sehonnan-sehová belől épp csak vagyunk-vagyogatunk valahol: pontosabban vagyunk is, nem is.”²¹ Majd folytatja: „A válsághelyzetet a remekművek nem oldhatják fel teljesen, csak átláthatóbbá teszik a terepet, ahol a küzdelem folyik.” Majd eljut a következtetéshez: „Nem a nyelvet kell isteníteni, hanem az istenit kell nyelvbe fordítani. Nem megengedni, hogy a transzcendencia eltűnjön – hanem visszszakönyörögni a transzcendenciát... Saját vérünkkel személyesíteni, vallomássá, vizsgálattá, mérleggé tenni a regényt, fölfedni, miként árulja el a közösség az igazságot.”²²

Amint ez az eddigiekből is kiderült, Jókai Anna sűrűn foglalkozik morális kérdésekkel. Véleménye, ítéletei – amint ezt írtam – a keresztény etika talaján állnak. Morális problémákkal foglalkozó írásai között különböző fajsúlyú tanulmányok találhatóak. Foglalkozik nemzeti vagy épp országos kérdésekkel, de a hétköznapi könnyebb fajsúlyú kérdései elől sem tér ki. Az átfogó, globális politikai tér anomáliáit relációba állítva a velük szinkronban lévő természeti katasztrófa-sorozatokkal jut el az apokaliptikus gondolathoz: „Tán csak megérted, te kis konok, az ördög átvette birodalmát, az anyagi világ Istenről lehasadt, az égi hatalmasságok rendezett sorokban visszavonultak (...) a matéria végleg magára maradt. Nincs többé a fizikai tájban mit keresni. Undorodj el végleg, hagyd sorsára a sorsot, lelkesülj át egy romolhatatlan világba.”²³ Gondolatai hasonlítanak Határ Győzőéhez, aki ugyan elutasította a metafizikát, de a materializmust is. Úgy látta azonban, hogy ha már a világot uraló jó és a gonosz közül kell választani, akkor a gonosz az, amelyik erősebb. Erre tanította saját tapasztalata is. Mintegy a fenti apokaliptikus kép folytatása is lehetne az, ahogy Jókai Anna a természetellenest természetesnek tartó, környezetpusztító ember-alatti embert festi le a nietzschei emberideál ellenképeként, aki eltávolodott szellemi alapjától: és a „gátlás nélküli csöcselék veszi át kietlen birodalmát, ahol csak magányos hősök kóborognak, prehistorikus emlékei egy kornak.”²⁴ Ebben a világban a gonosz a domináns, aki képes törvényt tenni a morálisan törvénytelen, a szeretetet mint gyöngeséget kiröhögi, aki azt parancsolja, hogy a hamisat imád-

juk, aki számára a tolerancia és a könyörület főbűn, és akinek a gyűlölet és a pénz örült mohóságú besöp-
rése az erény. Kísértet járja be Európát, a semmi kísértete – írja. A fejre állt rendben nem az ember használja a pénzt, hanem a pénz használja az embert. Ebben a kontextusban jelenik meg a helytállni képtelen értelmiség. Ha minden a feje tetejére állt, miért ne állt volna feje tetejére az úgynevezett értelmiség is. Mint akárhol másutt is, nálunk is „hemzsegek a különféle titulussal fölruházott urak és hölgyek... sokan a saját szakmájukhoz sem értenek.”²⁵ Jókai érdekes módon nem az értelmiség árulását hangsúlyozza, ami az 1990 előtti és utáni időszakban is megtörtént. Emberpróbáló időről beszél,²⁶ ahol a Pokolművek felgyorsult és fejlett technikája működik. „A tetová-lások azonban levakarhatatlanul megtörténtek. A horogkereszt és a vörös csillag ott az ember bőrén (...) vezér vagy főtitkár, esetleg elnök úr, ha ugyanarra a rugóra jár, szinte mindegy. A múlt nem múlt még el”²⁷ – írja 1990-ben. „Ki szereti a kifulladt, hamis szocializmus-félét? De ki képes szeretni – büntudat nélkül – a vadkapitalizmust?” – kérdezi. „1989–90 fordulóján abban is hittem – írja –, hogy a politika és a morál kivételesen nem jár külön úton, hogy *meg lehet csinálni*”. Fokozatosan tapasztalta meg, hogy „sok minden változhat, de az embert mozgató démoni erők nem változnak.”²⁸ Az apokalipszis tehát folytatódik.

A világválság leírása nem új jelenség. A francia Celine, Caraco, a német Nietzsche és Spengler, a kolumbiai Gómez Dávila, a magyar Hamvas Béla és Határ Győző ugyancsak rámutattak a világválságra. Amint azt fent láttuk, Jókai Anna is számtalan írásában teszi ezt, és ezáltal csatlakozik az említett krizeológusokhoz. Ezek után felteszi a kérdést: „Érdemes-e tenni bármit is a puszta létfenntartáson kívül?”²⁹ Válasza pedig – nem mindenki számára világos, hogy miért – egyértelműen: IGEN. A világban uralkodó ROSSZ tevékenységének felsorolása után ez a válasz az olvasó számára nem közvetlenül vezethető le. Deus ex machina effektusnak tűnik, ugyanúgy, ahogy a madáchi tragédia végső kicsengése. Maga Jókai Anna is elismeri: „Őszintén szólva azt sem hiszem, hogy hajótörtek vagyunk (...) de a bordázat rémisz-

21 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 211.

22 *Uo.*, 213.

23 *Uo.*, 173.

24 *Uo.*, 182.

25 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 165.

26 *Uo.*, 218.

27 *Uo.*, 265.

28 *Uo.*, 327.

29 *Uo.*, 178.

tően recseg-ropog, elismerem.”³⁰ A mai világban nehezen érthető logikára a magyarázatot Jókai Anna nyíltan vállalt katolicizmusa adja. Hite nem olcsó vallásosság eredménye. Ő is tudja: „Könnyebb a Bibliát idézni, mint élni szerinte.” Azt is látja, hogy „sosem volt másképp, ne áltassuk magunkat. Nem jutott volna oda a világ, ahová jutott: mű-mennyországi vagy éppen infernalis állapotokba, ha gyakoroltuk volna az igazságot.”³¹ Magát nemcsak *istenhívőnek*, de *istentudónak* is tartja,³² és az írás számára „szüntelen közelebb férkőzés a Rejtőzködőhöz.”³³

Álljon itt összefoglalásként, magyarázatul és tanulságul krédója: „Vállalom a hagyományosságot ab-

ban az értelemben, hogy a világ démonikusságával szemben ideát, érzelmet és hitet akarok szegezni. Hiszek a művészet ősi, mitikus erejében, amivel az ember a kísértő rontást háritotta el. Vallom, hogy az örök kérdések sohasem avulnak el. Tudom, hogy gyökerekkel elszakadni az eredeti talajtól nem lehet – csak nőni lehet magasabbra. Nem vállalom, eltaszítom magamtól a konzervativizmust, amely azt jelenti, hogy csámpás cipővel kitaposott, beszikkadt ösvényeken kéne járnom, álbiztonságos korlátok között. A magas esztétikai izzásban művészté alakított újraértékelt gondolat az, ami mindnyájunkat kiemelhet.”³⁴

30 *Uo.*

31 *Uo.*, 286.

32 *Uo.*, 299.

33 *Uo.*, 300.

34 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 153.



Orzsak Dugar-Szürün sámán teljes díszben a szent forrásnál áldozati szertartást mutat be a hely szellemeinek